

ČLOVĚK S MODERNÍMI NERVY VERSUS KALHOTOVÁ SUKNĚ

JINDŘICH VYBÍRAL

PROFESORU ZDEŇKU KUDĚLKOVÍ, ZAKLADATELI ČESKÉHO LOOSOVSKÉHO BĀDÁNÍ

V březnu roku 1911 zažila Praha nebývalé pozdvižení. Přepychový krejčovský závod Old England vystavil ve svém obchodě Na příkopě nejnovější výtvar pařížské módy - jupe culotte neboli kalhotovou sukni. Když dvě dámy novinku předváděly na Václavském náměstí, na korzu nastalo povážlivé srocení, zakročil musela policie a vyděšené manekýny jen stěží vyvázly bez úhony. Pět nejdivočejších výtržníků strávilo noc za katrem. Hony na kalhotové sukni pokračovaly v pražských ulicích i v následujících dnech a podobné výjevy se odehrávaly také v dalších městech. V Olomouci banda uličníků takřka zpusťovala kavárnu, kam se před pronásledováním ukryla místní mondéna, a v Kladsku se prý dáma v kalhotové sukni dotěrnému davu musela bránit výstřely z revolveru. Znepokojivé zprávy přicházely i z ciziny. V Římě si údajně sáhl na život staříčkový veterán, zdrčený výstředním kostýmem jediné dcery, zatímco v Budapešti kalhotová sukni sklízela ovace jako hrdinka divadelní frašky. „Pronikla do popředí denních událostí a těší se stejně vážnosti jako politické akce,“ stýskal si fejetonista Pražských dámských novin a čtenářky svého listu znepokojoval otázkou, zda si *Hosenrock* tento všeobecný zájem zaslouží. „Proč my ženy nejsme dost rázné, abychom prosadily módu, která nám stejně jako mužům přináší jen výhody?“ odpovídaly mu stoupenkyně nové vymoženosti a jejich argumenty byly vskutku drtivé: „Oč čistší a bezprašnější budou velkoměstské ulice, až konečně skončí obliba sukni.“

ORNAMENT A ZLOČIN V PRAZE Ve stejné době proběhla v Praze první přednáška Adolfa Loose. Uskutečnila se v posluchárně německé techniky na tehdejší Františkově nábřeží v pátek 17. března a její název byl ohlášen jako *Ornament v architektuře*. Vídeňský architekt s takřka evangelickým záněním rozvinul před užaslym obecnstvem myšlenku, kterou označil za svůj životní úkol - překonání ornamentu. Zdobení užitkových předmětů je podle něj nevhodné, utracený čas a promarněný materiál. Zkracuje život věci, které je nutno vyhodit, jakmile vyjdou z módy. Svádí k lajdácké práci, protože pomíjivé předměty musí být laciné, ale zároveň si vynucuje zbytečnou námahu, která by se dala vynaložit prospěšnějším způsobem. Architekti zkažení uměleckým školstvím jsou podle Loose škůdci přírody a nepřáteli moderní kultury, jež jejich vinou nedosahuje kýžené věčnosti a jednoduchosti. Styl dvacátého století naopak vytvářejí poctiví řemeslníci, vedení neomylnou jistotou instinktů a odolávající svodům pokřivených a vykořeněných návrhářů. V závěru přednášky Loos nastínil své zásadní rozlišení architektury a umění. Zatímco obsahem prvního oboru je naplňování lidských potřeb, druhý neslouží nikomu a ničemu, pouze sobě. „Umělec nemá na své straně většinu současníků, jeho říší je budoucnost,“ završil architekt svůj výklad.

V prvním pražském vystoupení skloubil Adolf Loos myšlenky dvou svých manifestů - *Ornament a zločin* a *Architektura*. Je příznačné, že přednáška nebyla oznámena s plným názvem a vyzývavý titul, osočující „užité umění“ jako porušení práva, se objevil teprve v následných zprávách. Ale ani referáty o Loosově večeru nezmiňují vývody o vztahu ornamentu a erotiky, které jsou páteří proslulé lekce a jichž by architekt své posluchače stěží ušetřil. Jeho hostitel, německý polytechnický spolek, si očividně nepřál žádné pohoršení. Pravidelné páteční přednášky pořádal pro vážné a odpovědné techniky a tak nezaručené téma, s jakým přišel vídeňský apoštol modernosti, se dostalo na pořad jen zcela ojediněle: před ním promlouval dopravní inženýr Kalda o návrhu seřazovacího nádraží a architekt Kick o nových dřevěných konstrukcích; po Loosově vystoupení následovala přednáška stavebního rady Erharda o technických muzeích. K tomuto a nikoliv k Loosovu výkladu se upínala největší očekávání pořadatelů a rektor techniky pro něj dokonce uvolnil velkou posluchárnu v Husově ulici.

Podle odezvy v novinách však lze soudit, že Loos přece jen zaujal více. Bohemia, hlavní německý deník v Čechách, dokonce hned v následujícím týdnu přinesla zprávu o jeho vídeňské přednášce, jejímž předmětem bylo stání, chození, sezení a spaní. Se zájmem, ba s porozuměním tlumočila Loosovy postřehy, jak „člověk s moderními nervy“ nehledí na vnější dojem svých tělesných úkonů, nýbrž na jejich účelnost a prospěšnost zdraví. Jen v architektově vlastní zemi prý mají dobrovolná muka přednost před pohodlím. „Také v tom se zračí kultura, která nám v Rakousku ještě schází.“ Krátce nato list zpravoval o pobouření, jež v hlavním městě způsobily Loosovy uštěpačné poznámky o nepotřebných architektech či o Němcích, kteří mají méně kultury než Papuánci. V těchto souvislostech došlo vždy i na „obilnou sýpku“, jak se přezdívalo slavnému domu na Michalském náměstí. A jako známá osobnost byl architekt zmiňován, když měl počátkem léta v Karlových Varech zahájit výstavu Oskara Kokoschky. Kdo byli Loosovi příznivci, kteří prostředkovali jeho styky s česko-německou společností a sjednali jeho pražskou přednášku, zatím nevíme. Nechybíme však, uvedeme-li ji do souvislosti s návštěvou jeho přítele Karla Krause, který ve středu 15. března v hotelu Central předčítal své „Desperanto překlady z Maxmiliana Hardinga“.

MLUVČÍ MODERNÍ DOBY A JEHO PUBLIKUM Adolf Loos na své pražské přednášce vystoupil sebevědomě jako mluvčí moderní kultury, která je poslušná ekonomických imperativů: dům a jeho zařízení, stejně jako jiné užitkové předměty, slouží uspokojování potřeb a nemají nic společného s pojmy, jako je umění nebo styl. Mezi jeho posluchači bylo jistě víc těch, kdo po každodenních starostech poslouchají Tristana či Devátou symfonii než těch, jimž srovnatelné potěšení přináší barevné výšivky nebo erotické znaky na stěnách toalet. Položme si však otázku, jaké povědomí mělo tehdy německé publikum v Praze o moderní architektuře? Mohlo Loosovi porozumět?

Odpověď může být jen přibližná a neúplná, neboť bádání o německé výtvarné kultuře v Čechách zatím daleko nepokročila. Dobová publicistika nám ale přece jen skýtá jisté vodítko, i když případné výhrady k váze takového „vzorku“ jsou jistě oprávněné. Z nečetných kritických zmínek o dění v soudobé architektuře se zdá být nepochybné, že poučená veřejnost spojovala moderní výraz s kvalitami, jako je „jednoduchý, důstojný projev“ nebo „nejpřísnější účelnost, světlo, vzduch a úzkostlivá čistota“. S odvoláním na autoritu pražského rodáka, estetika Emila Utitze měla být moderní architektuře vlastní „snaha o klidnou jasnost, čistý formální výraz a monumentální kompozici“. Tuto představu v roce 1911 naplňovaly rakouské pavilony na mezinárodních výstavách v Drážďanech a v Římě, stavby hlásící se ke klasicistní tradici, na jejíž životaschopnost přísahal i Adolf Loos. Avšak pražská kritika tyto stavby posuzovala podle měřítek „stylu“ či „stylové jednoty“, pro něž měl vídeňský architekt pramalé pochopení. Česko-německá veřejnost,

již bylo určeno Loosovo vystoupení, nebyla ve svých úsudcích vyhraněná - jako průkopník moderní architektury platil pro její listy racionalista Otto Wagner i neobarokní čaroděj Gabriel Seidl. Její předností však byla otevřenost a snášenlivost, takže sluchu bylo přáno jak Loosovi, tak jeho úhlavním nepřátelům: mluvčím rozcítlivěle romantického *Heimatkunstu*, brojícím proti úpadkové velkoměstské civilizaci, jakož i zakladatelům rakouského Werkbundu, hlásajícím plodné sblížení umění a řemesla. Nutno podotknout, že české odborné časopisy Loosovu návštěvu Prahy přešly úplně bez povšimnutí.

Cílem Loosových vystoupení bylo změnit názory a chování posluchačů. Architekt nemohl očekávat obecné přijetí svých zásad, zvláště když je podával s nadsázkou a vtipnými paradoxy, a byl jistě potěšen, získal-li alespoň nemnohé stoupence. Se svým pražským obecnstvem byl podle všeho spokojen, neboť již dva roky po první přednášce zavítal mezi ně znova. Svoji cestu uskutečnil opět v tandemu s Karlem Krausem, který den po něm v témže sále hotelu Palace předčítal ze svých spisů.

Loosova přednáška 3. března 1913 měla titul „O chůzi, stání, ležení, sezení, jídle, pití a spaní“. Její obsah mohli Pražané znát z článků, které architekt zveřejnil v *Neue Freie Presse* na přelomu století, ale také ze skandálních zpráv, jež ji předcházely. Německé deníky už bez dřívější zdrženlivosti slibovaly provokativní vystoupení o tom, „jak takzvané umělecké řemeslo, v němž se umělecká méněcennost stává otrokem překonaného estétství, proniká až do nejmenšího póru našeho životního stylu“. Adolf Loos nezklamal očekávání a návštěvníky oslnil výtečnou tříhodinovou řečí, bystře odhalující bezúčelnost a rozumovou neopodstatněnost zvyklostí, které ovládaly jak estetické názory, tak životní styl habsburského mocnářství. Příklady tentokrát volil z okruhu základních tělesných činností. Žádal nejen bezozdobné věci denní potřeby, ale třeba pozici nohy, která umožňuje rychlou chůzi, nebo pohodlný, to znamená nízký sedací nábytek. „Čím vyšší je kultura, tím nižší sezení,“ poznamenal si zpravodaj *Prager Tagblattu*. Také jeho kolega z Bohemie pochválil Loosovy zdravé, byť poněkud „anglomanické“ názory. „Tyto zdánlivě prosté věci jsou hodné zamyšlení, neboť stejně jako umění a jiná kultura jsou příznačným odrazem duchovních poměrů.“

Vstřícná odezva na vystoupení vídeňské avantgardy nebyla v Praze roku 1913 úplnou samozřejmostí. Když se ani ne týden před Loosovou návštěvou dával v Rudolfinu Schönbergův „*Pierrot lunaire*“, publikum z německého hudebního spolku na málo libozvučnou hudbu odpovědělo dupotem a pískáním. Loosova přednáška však proběhla bez výtržností a novinové zprávy naopak s pýchou zdůrazňovaly vybrané chování návštěvníků. Ani nezvyklá délka výkladu prý neoslabil jejich vnímavost a živý zájem posluchačů se nakonec promítl v řadě dotazů, které poskytly Loosovi další příležitost k vtipným výpadům proti nenáviděnému uměleckému řemeslu. Hlasitý potlesk byl odměnou za jeho strhující výkon a neméně nadšeného přijetí se příštího dne dočkal Karl

Kraus. Ale nesmíme se domnívat, že příjezd dvou hvězd vídeňského intelektuálního nebe se tehdy v Čechách stal kulturní událostí sezony, či alespoň měsíce. V den Loosova vystoupení pořádal ženský pokrokový spolek přednášku o teosofii a krátce nato pronesl v Praze výklad o spiritismu berlínský profesor Max Dessoir. Soudě dle novinových ohlasů, těšila se tato témata v česko-německé společnosti mnohem větší pozornosti. Na stránkách pražských novin ostatně Loosovu přednášku zastínil i vzpomínkový večer vysloužilého vojevůdce Bindera na tažení proti Turkům.

Tmelem Loosových estetických názorů bylo optimistické přesvědčení, že svět se mění k lepšímu a že ekonomický vzestup musí být nutně provázen pokrokem na poli kultury. Architektovy spisy však moderní svět očividně idealizovaly. Jeho současníci se vzpírali ve jménu vyšší kultury opustit ornament a jiné neúčelné, leč příjemné doplňky svého životního stylu. Zatímco Loos volal po korektním, nenápadném oblečení, jeho pobloudilí bližní využívali každé příležitosti k úniku ze střízlivé a účelné každodennosti. V době jeho první přednášky probíhal v nedaleké Plodinové burze s velkým úspěchem „staropražský jarmark“, jehož kulisu tvořilo Staroměstské náměstí v podobě z roku 1830. Skoro současně s druhým vystoupením pořádal Klub bývalých důstojníků „kostýmní věneček“, kde se to jen hemžilo „rozkošnými vzorky ženské módy ze všech zemí světa“. A zatímco Loos brojil za universální odívání, společné všem kulturním národům i oběma pohlavím, došla z hlavního města výzva „výboru za mladou vídeňskou módu“, který vyhlásil „vlastenecký boj proti vševládě pařížských modelů“.

ŽENSKÁ MÓDA - POSLEDNÍ BAŠTA REAKCE Není vůbec bez významu, že to byl nejnovější výtvar dámské módy, kalhotová sukně, co během Loosova prvního vystoupení v Praze strhlo na sebe největší pozornost. Právě ženskou módu považoval Loos za poslední a pohříchu nedobytnou baštu uměleckořemeslné reakce. Moderní kultura podle něj ovládla všechny oblasti životního stylu a ze všech předmětů denní potřeby vytlačila ornament - „až na věci, které náležejí ženě“. Jak připomíná americký filosof Karsten Harries, Loos ve svých úvahách s oblibou stavěl proti sobě femininní ornament a maskulinní stavění. Ale nebylo to nepřátelství k slabému pohlaví, co jej vedlo k závěru, že „ornament ve službě ženy bude žít navždy“. Svérázný myslitel poukazoval na nerovné postavení ženy v tradičních společnostech, kde její jedinou zbraní je sex-appeal, jakož i na nekultivovanost a nepřirozenou přebujelost lidské pohlavnosti. Obojí považoval za neslučitelné s ideálem „člověka s moderními nervy“. Ženský oděv probouzí nízká přání a vyzývá ke zradě lepšího já. Erós by neměl mít dovoleno podvracet kulturu. Ale nebyla právě kalhotová sukně krokem ke kýženému zrovnoprávnění pohlaví spíše než úspěchem primitivní „rozkoše ze změny“ či dalším vítězstvím „ženské nálady a ambice“? To i ono, opáčil by postmodernista, a také Loosova odpověď by sotva zněla jednoznačně. Apoštol pokroku nebyl úzkoprsý a ani v horlivém zanícení neztrácel smysl pro realitu. Skrz nesmlouvavý tón jeho prohlášení prosvítá porozumění lidským slabostem a smysl pro humor. „Zmoudří z toho, kdo můžeš!“

AUTOR JE HISTORIK ARCHITEKTURY, PROREKTOR VŠUP,
PUBLICISTA, STALÝ SPOLUPRACOVNÍK REDAKCE

MODEL KALHOTOVÉ SUKNĚ Z ROKU 1911.
Dámské besedy, belletristická příloha
„Nových pražských mod“, číslo 13,
ročník XXIII, duben 1911